

Баланың психикалық дамуына отбасы тәрбиесінің әсері

«Ата-ана тәрбиелейді, ал балаларды әдейі немесе байқаусызда дамып келе жатқан отбасылық өмір тәрбиелейді. Отбасылық өмір соншалықты күшті, өйткені оның әсерлері тұрақты, кәдімгі, ол біз өмір сүретін ауа сияқты адам рухын байқатпай әрекет етеді, күшейтеді немесе жібереді».
(А.Н. Острогорский)

Отбасы жеке адамның да, бүкіл қоғамның да өмірінде үлкен рөл атқарады. Оның өмір сүруі әртүрлі материалдық және рухани процестермен сипатталады.

Баланың жеке басының қалыптасуына және психикалық дамуына отбасы шешуші әсер етеді. Анасы мен әкесімен, ағаларымен және әпкелерімен араласа отырып, нәресте әлемге деген көзқарасын үйренеді, отбасының ойы мен сөйлейтінін ойлап, сөйлейді. Ересек болған соң, ол өзінің отбасының кейбір қасиеттерін саналы түрде қабылдамауы мүмкін, бірақ ол бейсаналық түрде отбасына тән мінез-құлық, сөйлеу мәнері мен мінез-құлық қасиеттерін бойына алып жүреді. Мұның бәрі баланың өмірлік мақсаттарына жету жолын анықтайтын өмір салты, қасиеттердің, әрекеттер мен дағдылардың бірегей үйлесімі.

Мектепке дейінгі жаста баланың мінез-құлқының жалпы сипатын, оның айналасындағылардың бәріне қатынасын анықтайтын психикасының ерекшеліктері ғана қалыптасып қоймайды, сонымен қатар болашаққа «фон» көрсететін, мысалы, өзін-өзі бағалау, т.б. Бұл жас кезеңінде бала барлық балаларға тән тұлғалық қасиеттерді ғана емес, сонымен бірге психикасы мен мінез-құлқының өзіндік жеке ерекшеліктерін де игеріп, оның өзіндік қызығушылықтары, ұмтылыстары, қабілеттері бар бірегей тұлға болуға мүмкіндік береді.

Отбасы тәрбиесінің стиліне әсер ететін бірқатар факторлар бар: ата-ананың тұлғалық қасиеттері және олардың мінез-құлық формалары; ата-аналардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігі және олардың білім деңгейі; отбасындағы эмоционалды және моральдық атмосфера; тәрбиелік ықпал ету құралдарының ауқымы (жазалаудан марапатқа дейін); баланың отбасы өміріне араласу дәрежесі; баланың ағымдағы қажеттіліктерін және оларды қанағаттандыру дәрежесін ескере отырып.

Баланың мотивациялық сферасы мектепке дейінгі жаста белсенді түрде дамиды. Егер үш жасар бала көбінесе ситуациялық тәжірибелердің, тілектердің әсерінен әрекет етсе және сол немесе басқа әрекетті орындаған кезде ол мұны не үшін және не үшін жасап жатқанын анық түсінбесе, онда үлкенірек мектеп жасына дейінгі баланың іс-әрекеті саналы болады. Мектепке дейінгі жаста балада ерте балалық шақта болмаған мотивтер қалыптасады. Мектеп жасына дейінгі баланың мінез-құлқына үлкендер әлеміне қызығушылық, олар сияқты болуға ұмтылу, игерілетін іс-әрекеттің жаңа түрлеріне (ойын, модельдеу, сурет салу, жобалау және т.б.) қызығушылық сияқты мотивтер әсер ете бастайды. Отбасында, балабақшада үлкендермен жағымды қарым-қатынас орнату және қолдау. Бұл баланы, әсіресе мектеп жасына дейінгі кезеңнің соңына қарай, ата-ана мен мұғалімдердің бағасына өте сезімтал етеді. Мектеп жасына дейінгі балалардың іс-әрекетінің мотиві көбінесе «жақсылыққа» ұмтылу, өздеріне ұнайтын құрбыларының жанашырлығы, топтағы беделді және өзін-өзі бағалау, өзін көрсетуге ұмтылу, бәсекелестік мотивтері (басқалардан жақсы болу) болып табылады.

Балалардың мінез-құлқы көбінесе танымдық, шығармашылық және моральдық мотивтермен анықталады (әсіресе орта және одан жоғары мектеп жасына дейінгі жаста). Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, баланың психологиялық денсаулығының анықталған ерекшеліктерін қалыптастырудың шарттарын және баланың психикалық дамуына отбасы тәрбиесінің оң әсер ету жағдайын анықтауға болады.

Біріншіден, ең алдымен өзін-өзі реттеу үшін қажет баланың белсенділігін қалыптастыруға ықпал ету. Бір немесе басқа қызмет түрін (моторлы, когнитивтік, коммуникативті және т.б.) дамыту үшін сезімтал кезеңдердің болуы туралы айтуға болады. Сонымен қатар,

сезімтал кезеңде баланың әрекеті қарым-қатынас жағдайында және оқуды ұйымдастырудың тиісті әдістерімен жүзеге асырылуы қажет. Тіршілік құрылымдарының жеткіліксіз ұйымдастырылуы белсенділікті блоктайды, оның деңгейін төмендетеді немесе оған басқа бағыт береді.

Екіншіден, балалардың психологиялық денсаулығын дамытудың маңызды шарттарының бірі – кедергілерді өз бетінше жеңу тәжірибесі. Осылайша, толық эмоционалды жайлылықтың қажеттілігі туралы кең таралған сенім мүлдем қате. Үшіншіден, ересек адам баланы өзін, оның ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін, оның мінез-құлқының себептері мен салдарын түсінуге шақырған кезде рефлексияны дамытуға барлық мүмкін қолдау қажет.

Төртіншіден, бала өзін қоршаған идеалдарды, үлкендердің белгілі бір құндылық ұмтылыстарын көруге және соған сәйкес өзінің құндылық басымдықтарын анықтауға мүмкіндік алған кезде баланың дамуында құндылық ортасының болуы өте маңызды. Жалпы, психологиялық денсаулық сыртқы және ішкі факторлардың өзара әрекеттесуі арқылы қалыптасады және ішкі факторлар арқылы тек сыртқы факторлар сынуы мүмкін емес, сонымен қатар ішкі факторлар да сыртқы әсерлерді өзгерте алады деп қорытынды жасауға болады. Психологиялық тұрғыдан дені сау адам үшін табысқа толы күрес тәжірибесі қажет екенін тағы бір рет атап өтейік.

Отбасындағы жағымды атмосфераны құру туралы ата-аналарға ескерту

1. Есіңізде болсын, ата-ананың баланы қалай оятуы оның бүкіл күндегі психологиялық көңіл-күйін анықтайды.
2. Түнгі демалыс уақыты әркім үшін жеке. Бір ғана көрсеткіш бар: сіз оны оятқан кезде бала жеткілікті ұйықтап, оңай оянуы керек.
3. Балаңызбен серуендеуге мүмкіндігіңіз болса, оны жіберіп алмаңыз. Бірге серуендеу - бұл қарым-қатынас, түсініксіз кеңестер және қоршаған ортаны бақылау.
4. Балаларды мектепке дейінгі мекемеде болғаннан кейін қарсы алуды үйреніңіз. «Бүгін не жедің?» Деген сұрақты бірінші болып қоймау керек: «Балабақшада не қызық болды?», «Сен не істедің?», «Жағдайың қалай?»
5. Балаңыздың жетістіктеріне қуаныңыз. Оның уақытша сәтсіздіктері сәтінде ашуланбаңыз. Балаңыздың өміріндегі оқиғалар туралы әңгімелерін шыдамдылықпен және қызығушылықпен тыңдаңыз.
6. Бала өзін жақсы көретінін сезінуі керек. Қарым-қатынастан айқай мен дөрекі интонацияларды алып тастау керек. Отбасыңызда қуаныш, сүйіспеншілік, сыйластық атмосферасын жасаңыз.